

ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН ДЕНДРОФЛОРИ ЮВІЛЕЙНИХ ПАРКІВ ПОЛТАВЩИНИ

Висвітлено етапи розбудови та проаналізовано особливості дендрофлори двох парків-пам'яток садово-паркового мистецтва — Криворудського та Придніпровського (Полтавська обл.), яким у 2010 р. виповнилося 50 років.

У сучасному рослинному покриві Полтавщини — лісостеповому регіоні — важливу соціально-екологічну роль відіграють парки, найцінніші з яких охороняються у складі природно-заповідної мережі області як дендропарки загальнодержавного значення ("Устимівський"), парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення ("Березоворудський", "Хомутецький", "Ковпаківський", "Полтавський міський"), 15 — місцевого значення, 4 — як ботанічні та 1 — як комплексна пам'ятка природи. Майже третина з них створені у XIX ст., більшість — у XX ст. До парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, що характеризуються найвищою емоційно-естетичною оцінкою за багатством дендрологічної колекції, показником декоративності, станом насаджень, належать два парки — "Криворудський" та "Придніпровський". Засновані 1960 р. на півдні Полтавської області. Ці парки мають різну історію формування, що зумовило особливості сучасного складу дендрофлори. За результатами оригінальних досліджень та літературними даними наводимо етапи розбудови зазначених парків та порівняльний аналіз їхньої дендрофлори.

Криворудський парк (Семенівський р-н, с. Крива Руда) був започаткований за ініціативи місцевого жителя, садівника-аматора С.М. Лопати, який хотів створити диво-парк, щоб прикрасити рідне село. Сергій

Маркович із різних ботанічних садів, дендропарків України отримував плоди, насіння, живці, які спочатку висаджував у розсадник. Він самостійно розробив проект парку, для створення якого був відведений пустир у центрі села. Навесні 1960 р. розпочалися роботи з підготовки території. У створенні насаджень парку брали участь мешканці села, ветерани колгоспу, вчителі та учні місцевої школи. Спершу було сформовано алейні та багаторядні насадження із *Quercus robur* L. 'Fastigiata' (Lam.) DC., *Q. rubra* L., *Corylus colurna* L., *Betula pendula* L., *Pinus sylvestris* L. Але, після консультацій з науковцями та архітекторами, відвідування ботанічних установ, зокрема Тростянецького дендропарку, С.М. Лопата переконався, що більш ефективним є ландшафтно-пейзажний стиль. Уздовж центральної стежини сформовано систему галявин, навколо яких розміщено групи дерев і кущів. За п'ять років зібрано понад 100 видів дерев і кущів, висаджено понад 6 тис. рослин на площі 12 га. Після створення насаджень С.М. Лопата завіз до парку тварин — оленів та муфлонів, лебедів, мускусних качок, диких гусей, лелек, павичів.

У 1972 р. парк радгоспу "Партизан" включено до природно-заповідної мережі Полтавської області як парк-пам'ятку садово-паркового мистецтва місцевого значення.

Протягом майже трьох десятиліть С.М. Лопата власноруч доглядав за парком. З 90-х років і донині режим та стан насаджень

парку підтримує колектив викладачів та учнів Криворудської загальноосвітньої школи на чолі з директором П.М. Бабариною. На початку ХХІ ст. бригадиром парку була місцева жителька Т.А. Дехніч, яка здійснювала підрізку рослин, розчищення насаджень від самосіву окремих видів, відновлювала систему клумб та ін.

У 2008 р. за нашої ініціативи на честь 100-річчя з дня народження С.М. Лопати висаджено три дерева *Ginkgo biloba* L., завезені із Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України (далі НБС). Протягом 2009–2010 рр. дендрофлору парку збагачено 26 новими видами і формами екзотичних дерев (зокрема, *Magnolia × soulangeana* Soul.-Bod. — передана к.б.н. М.І. Шумиком (НБС), *M. × loebneri* Rache, *M. × kewensis* Pearce., *Liriodendron tulipifera* L. — к.б.н. Р.М. Палагачею (Ботанічний сад ім. акад. О.В. Фоміна Київського національного університету ім. Т. Шевченка) та декоративних кущів: закладено бузкову (2 види, 1 форму, 3 сорти *Syringa* передано В.С. Крамарем (НБС)) та кизилову галявину (2 сорти *Cornus* — д.б.н. С.В. Клименко (НБС)), композицію "Ювілейне коло" створено із рослин *Thuja* (2 види, 3 форми) та *Juniperus* (2 види, 3 форми), подарованих Національним дендрологічним парком "Софіївка" до ювілею парку, та ін.

З метою розвитку парку та пропаганди досвіду паркобудівництва у 2008 р. створено "Рекреаційний центр "Криворудський", співробітники якого здійснюють догляд за насадженнями (Т.А. Дехніч) та екскурсії по території парку (В.Г. Бабарика).

Сучасна дендрофлора парку включає 151 вид і форму дерев та кущів із 84 родів та 41 родини (таблиця). В колекції парку представлено рослини із Південно-Східної та Середньої Азії, Сибіру, Далекого Сходу, Північної Америки.

Історію створення та видовий склад дендрофлори Криворудського парку вивчали полтавські ботаніки В.М. Самородов, О.М. Байрак, Т.В. Панасенко [1].

Порівняльна характеристика систематичної структури дендрофлори парків "Придніпровський" та "Криворудський" (Полтавська обл.)

Родина	Рід	Кількість видів / форм			
		Придніпровський парк		Криворудський парк	
<i>Pinophyta</i>					
Cupressaceae	<i>Juniperus</i> L.	3	2	4*	1#
	<i>Platycladus</i> Spach.	1	1	1	—
	<i>Thuja</i> L.	1	1	5	3#
Ginkgoaceae	<i>Ginkgo</i> L.	—	—	1#	—
Pinaceae	<i>Abies</i> Mill.	—	—	2	—
	<i>Larix</i> Mill.	1	—	2	—
	<i>Picea</i> A. Dietr.	3	2	2	1
	<i>Pinus</i> L.	2	—	5	—
	<i>Pseudotsuga</i> Carr.	—	—	1	—
Taxaceae	<i>Taxus</i> L.	—	—	2	1
<i>Magnoliophyta</i>					
Aceraceae	<i>Acer</i> L.	6	3	6	1
Anacardiaceae	<i>Cotinus</i> Mill.	1	—	1	—
	<i>Rhus</i> L.	—	—	1	—
Aristolochiaceae	<i>Aristolochia</i> L.	—	—	1	—
Berberidaceae	<i>Berberis</i> L.	1	1	3*	1#
	<i>Mahonia</i> Nutt.	1	—	1	—
Betulaceae	<i>Betula</i> L.	1	1	1	—
Bignoniaceae	<i>Catalpa</i> Scop.	1	—	1	—
Buddlejaceae	<i>Buddleja</i> L.	—	—	1	—
Buxaceae	<i>Buxus</i> L.	1	—	1	—
Caprifoliaceae	<i>Lonicera</i> L.	1	—	2	—
	<i>Symphoricarpos</i> L.	1	—	1	—
	<i>Weigela</i> Thunb.	2	1	2#	—
Caesalpiniaceae	<i>Gleditsia</i> L.	1	—	1	1
	<i>Gymnocladus</i> L.	—	—	1	—
Cannabaceae	<i>Humulus</i> L.	1	—	—	—
Celastraceae	<i>Celastrus</i> L.	—	—	1	—
Celtidaceae	<i>Celtis</i> L.	1	—	—	—
Cornaceae	<i>Cornus</i> L.	—	—	1#	2
	<i>Swida</i> Opiz	1	—	1	—
Corylaceae	<i>Carpinus</i> L.	—	—	1	—
	<i>Corylus</i> L.	—	—	2	—
Elaeagnaceae	<i>Elaeagnus</i> L.	1	—	1	—
	<i>Hippophaë</i> L.	—	—	1	—

Придніпровський парк розташований у м. Кременчук на лівому березі р. Дніпро вздовж набережної (площа 40,19 га). Створення парку було заплановане на початку 50-х років згідно з планом благоустрою та озеленення набережної м. Кременчук. Автор проекту — старший архітектор Харківського філіалу "Діпроміст" В.К. Щербань. Навесні 1960 р. здійснено розмітку території, завезено родючий ґрунт, висаджено перші дерева і кущі із місцевих та інших розсадників (наприклад, яловець — з м. Нальчик, ялина звичайна — із м. Гадяч Полтавської обл.) за участю місцевого населення. Першу частину парку закладено у 1960 р. на площі 18 га між річковим вокзалом і госпіталем за принципом пейзажного стилю, куртини різних порід дерев і кущів природно чергувались із галявинами. Із середини 60-х років парк виконував функцію міського парку відпочинку із атракціонами, бібліотекою, зеленим театром, кафе.

Другу чергу розбудови парку розпочато у 1967 р. на площі понад 20 га між річковим вокзалом й Крюківським залізничним мостом. Посадковий матеріал завозили із розсадників Кіровограда, Дніпропетровська, Запоріжжя. Для створення партерних клумб протягом наступних десятиліть використовували посадковий матеріал місцевих розсадників (радгосп "Декоративні культури" та ін.). У 70-ті роки парк нагороджено дипломом першого ступеня Всесоюзного огляду-конкурсу архітектури та благоустрою міських парків культури і відпочинку [2].

У 1975 р. Придніпровський парк оголошено парком-пам'яткою садово-паркового мистецтва місцевого значення.

Протягом останнього десятиліття для поліпшення рекреаційного потенціалу зон парку здійснюється оптимізація насаджень, а саме збагачення високодекоративними деревами і кущами, видами з фільтраційною здатністю крони, розрідження загущених насаджень, формування композицій із застосуванням сучасних технологій топіарного мистецтва.

Сучасна дендрофлора Придніпровського парку нараховує 121 вид і форму, які належать до 60 родів з 31 родини [2]. Серед культивованих дерев і кущів переважають види із Північної Америки (понад 30 видів) [1, 2].

Відомості про дендрофлору Придніпровського парку наведено у працях Л.А. Некрасенко (2003, 2004), О.М. Байрак, Т.В. Панасенко (2005, 2006, 2007) [1], маршрут екскурсії розробила Н.П. Гальченко [3]. Історію створення парку (з використанням фотоархівних матеріалів), видовий склад дендрофлори (опис з ілюстраціями окремих рослин і повний перелік видів), соціально-екологічну роль для промислового міста Кременчук узагальнено співробітниками Кременчуцького краєзнавчого музею Н.В. Музиченко та І.М. Соколовою у книзі "Зелена перлина Кременчука: парк над Славутичем" (за загальною редакцією директора А.П. Гайшинської та науковою редакцією О.М. Байрак), виданої до 50-річчя парку [2].

Порівняльний аналіз систематичної структури дендрофлори Криворудського та Придніпровського парків наведено у таблиці. Дендрофлора Криворудського парку на відміну від Придніпровського парку має значно вищі показники щодо родового багатства (майже 60% від загальної кількості родів дендрофлори парків Полтавської області) і відповідно родин (70%). На території обох парків провідною за кількістю видів є родина Rosaceae (по 25 видів). Особливістю Придніпровського парку є велика кількість видів і форм з родини Salicaceae (13), а Криворудського — Pinaceae (12 видів і форм) та Cupressaceae (10 видів і форм), що в цілому є характерним для дендрофлори парків Полтавщини [1]. Флористичне багатство Криворудського парку (151 таксон) порівняно із Придніпровським (121) пояснюється різницею у площі. У Придніпровському парку переважають моновидові насадження із аборигенних видів (*Acer platanoides* L., *A. campestre* L., *Tilia cordata* L., *Betula pendula*, *Fraxinus excelsior* L.), з інтродуцентів — найпоширеніші в озелененні різних регіонів України види (найчастіше північноамерикан-

ські види — *Robinia pseudoacacia* L., *Acer pseudoplatanus* та з інших регіонів — *Aesculus hippocastanum* L. тощо). У Криворудському парку більшість алей сформовано з інтродуцентів, які походять з різних зон, наприклад, *Corylus colurna* L., *Juglans regia* L., *J. mandshurica* Maxim., *J. cinerea* L., *Larix sibirica* та ін. У насадженнях Придніпровського парку значно ширше представлені декоративні кущі (як за кількістю видів, так і форм, див. таблицю).

Наукову цінність Криворудського парку визначає більша колекція голонасінних (25 видів і форм) на відміну від Придніпровського (11 видів і форм), наявність екзотичних та рідкісних видів (зокрема *Taxus baccata* L., *T. cuspidate* S. et Z., *Pinus contorta* Dougl. ex Loud., *Abies concolor* Lindl., *A. balsamea* Mill., *Magnolia kobus* Thund., *Malus neidzwetzkyana* Diesk.) та ін. [1]. Більшість з них характеризуються високою насінневою продуктивністю, тому є цінним маточним фондом для зеленого будівництва. Ботанічна цінність Придніпровського парку зумовлена наявністю малопоширених у парках області видів: *Crataegus sumbolis* Sarg., *C. nigra* Waldst. et Kit., *Tilia heterophylla* Vent. [2].

У насадженнях Придніпровського парку використано багато дерев, стійких до забруднення атмосфери: з аборигенних видів — *Populus nigra* L., *Salix alba* L., *Ulmus laevis* Pall. та ін., з культивованих — *Populus italica* (Du Roi) Moench, *P. deltoids* Marsh, *P. bolleana* Lauche., *Elaeagnus angustifolia* L. тощо.

Такий склад дендрофлори досліджених парків зумовлений насамперед функціональним призначенням територій. Придніпровський парк закладено як парк культури і відпочинку великого промислового міста Кременчук. Тому його територія включає декілька зон (культурно-оглядову, меморіальну, дитячу, спортивно-оздоровчу, навчально-пізнавальну), в межах яких сформовано відповідні насадження. Мережа вільно терасованих алей та доріжок забезпечує пішохідні та візуальні зв'язки із зонами парку та композиційними ділянками. З деревними насадженнями гармонійно по-

єднано газонно-квітникові, що значно поліпшує художньо-естетичний вигляд насаджень парку. Кожна з частин парку має головну алею, яка виходить до набережної. Одну з них прикрашають 6 дерев *Picea pungens* 'Glauca' (понад 20 м заввишки). Криворудський парк створювався як дендропарк, тому його невелику територію перетинає центральна стежина, з якої відкривається перспектива на галявини, гаї та ландшафтні групи різних частин парку.

Історико-культурну цінність парків визначає наявність декількох меморіалів: у Придніпровському — пам'ятник Т.Г. Шевченку, обеліск Слави на честь 60-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війні, пам'ятник "Жертвам Чорнобиля", пам'ятний знак про закладання парку — брила залізного кварциту, у Криворудському — скульптура партизана і дівчини-розвідниці, меморіальні плити, на яких викарбовано імена всіх загиблих у Великій Вітчизняній війні криворудців, пам'ятний знак голодомору та на честь засновника парку С.М. Лопати.

Найбільша наукова і соціально-екологічна цінність Криворудського та Придніпровського парків — в їхній своєрідності та неповторності концепції створення, що істотно вплинуло на сучасний стан дендрофлори. Як зразки садово-паркової архітектури, зазначені парки Полтавщини розвиваються та оновлюються, сприяючи збереженню і пропаганді культурно-історичних, наукових, естетичних, освітньо-виховних традицій Полтавського краю.

1. Байрак О.М., Самородов В.М., Панасенко Т.В. Парки Полтавщини: історія створення, сучасний стан дендрофлори, збереження і розвиток. — Полтава: Верстка, 2007. — 274 с.

2. Музиченко Н.В., Соколова І.М. Зелена перлина Кременчука: Сад над Славутичем. — Кременчук, СПД В.В. Олексієнко, 2009. — 82 с.

3. Стежинами заповідних парків Полтавщини. Екскурс в історію та сьогодення / За ред. О.М. Байрак. — Полтава: Верстка, 2009. — 164 с.

Рекомендував до друку М.І. Шумик

Е.Н. Байрак

Полтавский национальный педагогический университет им. В.Г. Короленко, Украина, г. Полтава

ИСТОРИЯ СОЗДАНИЯ И СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ДЕНДРОФЛОРЫ ЮБИЛЕЙНЫХ ПАРКОВ ПОЛТАВЩИНЫ.

Освещены этапы создания и проанализированы особенности дендрофлоры двух парков-памятников садово-паркового искусства — Криворудского и Приднепровского (Полтавская область), которым в 2010 г. исполнилось 50 лет.

О.М. Bayrak

V.G. Korolenko Poltava National Pedagogical University, Ukraine, Poltava

THE HISTORY OF CREATION AND CURRENT STATE OF DENDROFLORA OF PARKS WHICH CELEBRATE A JUBILEE IN POLTAVA REGION

Stages of creation peculiarities of dendroflora in parks — Prydniprovskiy and Kryvorudskiy (Poltava Region), which are celebrating the 50th birthday this year, were examined and analyzed.